

Az idegenes és a magyaros helyesírás kérdése a magyar orvosi nyelvben

Ludányi Zsófia

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a szaknyelvek kutatása, művelése az alkalmazott nyelvészet egyik központi kérdése lett. Ennek bizonyítéka, hogy az utóbbi néhány évtizedben számos szaknyelv készítette el helyesírási szabályzatát. Az 1992-ben megjelent orvosi helyesírási szótár mellett létezik kémiai, ásványtani, öntészeti, katonai, műszaki stb. helyesírási szabályzat is (Fábián 1993: 595–596).

A szaknyelvkutatás, -művelés fellendülésének oka az információs robbanásnak nevezett jelenség: a tudományok, a különböző szakterületek fejlődése rohamosan felgyorsult, s a változás természetesen nem hagyja érintetlenül az adott tudomány szakszókészletét sem (Zimányi 2003: 12). Különösen igaz ez az orvosi szaknyelvre, amelynek szókinccse évszázadok óta a görög–latin elemekből építkezik, ám az utóbbi évtizedben egyre több angol kifejezés beáramlása figyelhető meg. A jelenség oka részben a molekuláris medicina térhódítása, amely a molekuláris biológiának sok angol kifejezést tartalmazó szókincsét emeli be az orvosi szaknyelvbe (Schlammadinger 2003: 44).

Mint ahogy a többi szakterület szókincsének, az orvosi nyelv szakki-fejezéseinek is van egy olyan rétege, amelynek célszerű és az adott tudomány szempontjából helyes írásmódja a köznyelvi helyesírás szabályrendszere alapján nem oldható meg (Fábián 1993: 595). Az orvosi nyelvben ilyen problémás terület például bizonyos mozaikszóknak, rövidítéseknek vagy az ún. tartozékjeleknek (Bősze 2007) a helyesírása; a kis- és nagyköötőjel kérdése; és főként az idegen szavak, kifejezések helyes írásmódja. Mivel az összes említett helyesírási problémakör részletes kifejtése – noha igencsak fontosak – szétfeszítené ezen dolgozat kereteit, jelen ta-

nulmányban csupán az idegen szavak helyesírási problémáit vizsgálom számos példával illusztrálva.

A vizsgált korpusz elemzése előtt ki kell térni két fontos dologra.

1. Mivel az orvosi szaknyelv szókincsének jelentős része latin (vagy görög–latin elemekből építkező hibrid) szó, érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az orvosi nyelvben használatos latin nem egyenlő a klasszikus latinnal. Az orvosi latin tartalmaz néhány olyan betűjelet, amely eredetileg nincs a latinban. Ezért a klasszikus latint ki kellett bővíteni a következő betűkkel:

- *j* az *i*-vel jelölt *ij* kettőshang esetében, pl. *major, jejunum*;
- *k* és *z* a görög kappá és zéta, valamint egyes modern nyelvi hangok esetében, pl. *keratoma, azygos, azotaemia*;
- *y* és *w*, pl. *ypsiliformis, Wuchereria* (Dörnyei 1995: 7).

Fontos különbség továbbá, hogy a klasszikus latinnal ellentétben az orvosi latin összetett szavakat is tartalmaz (mint ahogy a 2.1. pont 4. táblázatában láthatjuk majd).

2. Az idegen szavakat írhatjuk eredeti formájukban (latinosan) vagy a magyar kiejtésüket tükröző formában (magyarosan). Az *Orvosi helyesírási szótár* támpontot ad a két írásmód közti választáshoz. Két szempontnak kell érvényesülnie:

A **szövegfajták szerinti rendező elv** azt tartja szem előtt, hogy az orvos olvasóknak szánt szövegekben a latinos írásmód következetes alkalmazását kell elfogadottnak tekinteni, még közkeletűvé vált szakszavak esetében is, pl. *arteriosclerosis* (*arterioszklerózis* helyett). A nem szakember olvasóknak szánt ismeretterjesztő szövegekben lehetőleg a magyar megnevezéseket kell használni (pl. *tüdőgyulladás, cukorbetegség*), vagy ha ilyen nincs, akkor az idegen szó magyaros írásmódját célszerű alkalmazni (*urémia, cirrózis*).

A **köznyelvivé válás szerinti rendező elv** kimondja, hogy a köznyelvben meghonosodott, a mindennapi nyelvben széles körben ismert

szavak magyarosan írandók (*reuma, ciszta, katéter*). Az írásmód tehát azon múlik, hogy az idegen eredetű szó mennyire haladt előre a jövevényszóvá válás útján. Kérdés azonban, hogy ezt mennyire könnyű eldönteni.

Az *Orvosi helyesírási szótárban* lefektetett irányelvek ellenére sokszor kétséges lehet egy-egy szó írásmódja. Ilyenkor segít a szószedet, ahonnan megtudható, hogy latinosan vagy magyarosan írjuk-e az adott szót. Egyes kifejezések mindkét írásmóddal írva megtalálhatóak. Ilyenkor nehézséget okozhat a döntés, mert a kétféle írásmódú szavaknak csak egy töredékénél jelzi a nyíl a javasolt formát, nagy részükénél az ajánlás elmarad. Ilyen esetekben érdemes a szövegtípus alapján döntést hozni.

Bármelyik írásmód mellett döntünk, a lényeg az egységes helyesírás mind a szövegen, mind az egyes szavakon belül. A hibrid írásmód, vagyis a latinosan írt szótő és magyarosan írt szóvégződés, illetve a magyarosan írt szótő és a latinosan írt végződés nem engedhető meg (pl. *dysgenesis, hidrocephalia*).

2. Az idegen szavak helyesírása a mai orvosi nyelvben

Mivel már tizenöt éve létezik orvosi helyesírási szótár, azt gondolhatnánk, hogy az orvosi helyesírás mára már lényegében rendezettnek tekinthető. A korpuszvizsgálatok azonban nem ezt igazolják: az orvosi szakirodalomban ma is sok a helyesírási bizonytalanság, aminek egyik oka az írásmód bizonyos fokú szabályozatlansága, másrészt a helyesírási szabályok nem megfelelő ismerete (Bősze 2006: 20). Az idegen szavak helyesírása főleg ez utóbbi jelenségre jó példa, mivel az ezzel kapcsolatos szabályok megtalálhatók az *Orvosi helyesírási szótár* nyelvi-helyesírási tudnivalói között.

Az orvosi helyesírás mai állapotának felméréséhez adatgyűjtést végeztem. Mivel az orvosi helyesírás – mint később látni fogjuk – szorosan összefügg a szövegtípusokkal, igyekeztem minél változatosabb fajtájú szövegekből válogatni: így tehát az egyetemi tankönyvektől és jegyzetektől kezdve orvosi kézikönyveken és szakfolyóiratokon át egészen a nem

szakember olvasóknak szánt kiadványokig. Bár a vizsgálat a gyűjtött anyag mennyisége miatt nem tekinthető reprezentatívnak, mégis megfigyelhető néhány helyesírási tendencia, amelyek a további kutatások kiindulópontjául szolgálhatnak.

A táblázatokban szereplő példák utáni zárójeles számok jelentésének magyarázata:

- 1: a példa forrása egyetemi tankönyv vagy orvosi kézikönyv
- 2: a példa forrása egyetemi jegyzet
- 3: a példa forrása orvos szakembereknek szóló folyóirat
- 4: a példa forrása laikusoknak szóló egészségügyi sajtótermék

2.1. A tapasztalatok

A gyűjtött anyag tanulmányozása során megállapítottam, hogy a szöveg-típus szerinti rendező elv részben megvalósul. Az orvos olvasóknak szánt szövegekben (egyetemi tankönyvekben, kézikönyvekben, néhány folyóiratban) a latin írásmód dominál, még a köznyelvben meghonosodott szavak esetében is megmaradtak a latin formák (l. 1. táblázat).

1. táblázat: Latinos helyesírási szavak

<i>asthma</i> (1)	<i>menopausa</i> (1)
<i>chronicus</i> (3)	<i>mitochondrium</i> (1)
<i>incontinentia</i> (1)	<i>oedema</i> (1)
<i>infarctus</i> (1)	<i>orgasmus</i> (1)
<i>leukaemia</i> (1, 3)	<i>phagocytál</i> (1)
<i>limbicus rendszer</i> (1)	<i>tuberculosis</i> (1)

A latin írásmódhoz való ragaszkodás néha olyan erős, hogy még azokat a kifejezéseket is sokszor latin formában látjuk, amelyeknek a szabályzat egyébként magyaros helyesírását javasolja (l. 2. táblázat).

2. táblázat: Adatolt és javasolt írásmód különbsége

Adatolt írásmód	Javasolt írásmód
<i>computer tomographiás</i> (3)	<i>komputertomográfiás</i>
<i>Magyar Nephrologiai Társaság</i> (3)	<i>Magyar Nefrológiai Társaság</i>

A szabályzat ugyanis felsorol néhány kivételt, amelyek még az orvos olvasóknak szánt szövegekben is magyarosan írandók. Így például az orvosi eljárások, műszerek nevei (*komputertomográfia*) és a tudományágak, szakterületek nevei (*nefrológia*).

Szintén a latinus írásmódhoz való ragaszkodást mutatja, hogy a magyar elő- vagy utótagot tartalmazó összetett szavak esetében is megmaradt az idegen összetételi tag eredeti írásmódja (l. 3. táblázat).

3. táblázat: Idegen és magyar szó alkotta összetételek

Idegen + magyar szó alkotta összetételek	
Adatolt írásmód	Javasolt írásmód
<i>agyoedema</i> (1)	<i>agyödéma</i>
<i>coronariabetegség</i> (1)	<i>coronariabetegség</i>
<i>cristabiopszia</i>	<i>cristabiopsia</i>
<i>emlőcarcinoma</i> (1)	<i>emlőkarcinóma</i>
<i>gillette penge</i> (3)	<i>zsilettpenge</i>
<i>oedemaképződés</i> (1)	<i>ödémaképződés</i>
<i>prostata rák</i> (1)	<i>prosztatarák</i>
<i>szívizominfarctus</i> (1)	<i>szívizominfarktus</i>
<i>thrombosishajlam</i> (1)	<i>trombózishajlam</i>
<i>tüdőmetastasis</i> (3)	<i>tüdőmetasztázis</i>
<i>tüdőoedema</i> (1)	<i>tüdőödéma</i>
<i>vesecolica</i> (1) ↔ de: <i>epekólíka</i> (uott)	<i>vesekólíka</i>

Ilyen esetekben azonban az *Orvosi helyesírási szótár* az idegen összetételi tag magyaros írását javasolja (de csak akkor, ha az illető szó vagylagos írásmóddal szerepel a szótárban), mivel a szókapcsolat egyik tagja – értelemszerűen a magyar – csak magyarosan írandó, s ettől felerősödik a szóegyüttes magyaros jellege. A javasolt írásmódot a 3. táblázat második oszlopában láthatjuk. Éppen fordított folyamat játszódik le a *cristabiopszia* példában: az egyik tag, a *crista* csak latinosan írható, így javasolt lenne az összetétel második tagját is latinosan írni: *cristabiopsia*. Érdemes kitérni a

2. példa, a *coronariabetegség* helyesírására, ahol az összetételben is megmaradt a latinos forma. Ennek magyarázata, hogy a *coronaria* (egyelőre) nem vagylagos helyesírású szó (noha egyre gyakrabban látni magyarul leírva, de a szótárban csupán a latinos írásmód szerepel). Némileg kilóg a sorból a szakfolyóiratból származó példa, a *gillette penge*, hiszen itt nem klasszikus nyelvi eredetű az idegen összetételi tag, s ráadásul nem is vagylagos írásmódú, hiszen a magyarban már régóta *zsilett*-nek írjuk.

Előfordul, hogy az összetétel mindkét tagja idegen szó (l. 4. táblázat), ilyenkor csak akkor írható vagylagosan az összetett szó, ha mindkét tag önmagában is vagylagosan írható. A *colonicarcinoma* szóban például hiába írható magyarosan is a karcinóma, a *colon* csak idegenes írásmóddal helyes, így nem írhatjuk *kolonkarcinómá*-nak. Ellentétben az *uretercolica* ~ *uréterkólíka* kifejezéssel, ahol mindkét forma elfogadható.

4. táblázat: Idegen szavakból álló összetett szavak

Két idegen szóból álló összetett szavak	
Adatolt (helyes) írásmód	Alternatív írásmód
<i>aortadissectio</i> (1)	–
<i>coecumcarcinoma</i> (1)	–
<i>colonicarcinoma</i> (1)	–
<i>corneareflex</i> (1)	–
<i>coronariathrombosis</i> (1)	–
<i>pancreasnecrosis</i> (1)	–
<i>placentainfarctus</i> (1)	<i>placentainfarktus</i>
<i>prostatahypertrophia</i> (1)	–
<i>uretercolica</i> (1)	<i>uréterkólíka</i>

Mint ahogy korábban arról már szó esett, bármelyik írásmód (idegenes vagy magyaros) mellett döntünk, következetesen kell alkalmaznunk azt. Olykor azonban megfigyelhető egy-egy folyóiratban, sőt nemritkán egyetemi tankönyvben is, hogy ugyanannak a szótőnek különböző származékai eltérő írásmóddal szerepelnek ugyanazon a szövegen belül (5. táblázat).

5. táblázat: Ugyanannak a szónak eltérő írásmódjai

Adatolt írásmód	
Idegenes helyesírás	Magyaros helyesírás
<i>atrophia</i> (1)	<i>atrófiás</i> (1)
<i>haemolysis</i> (1)	<i>hemolitikus</i> (1)
<i>thrombosis</i> (3)	<i>thrombus, trombocita, trombocita, thrombus</i> (3)

Mind tankönyvekben, mind szakfolyóiratokban gyakori, hogy egy szövegen belül kétféleképpen írják ugyanazt a szót (l. 6. táblázat).

6. táblázat: Idegenes és magyaros írásmód egyazon szövegen belül

Idegenes helyesírás	Magyaros helyesírás	Megjegyzés
<i>biopsia</i> (3)	<i>biopszia</i> (3)	
<i>gégeoedema</i> (1)	<i>ödémás duzzanat</i> (1)	Mindkét alak helyes, de a magyaros környezet miatt a <i>gégeödéma</i> forma javasolt.
<i>hypoxia</i> (1)	<i>hipoxia</i> (1)	Csak a <i>hypoxia</i> írásmód fogadható el, a szótárban nem szerepel magyarosan.
<i>vertebralis</i> (3)	<i>vertebrális</i> (3)	Csak a <i>vertebralis</i> fogadható el.
<i>postmenopauzás</i> (3)	<i>posztmenopauzás</i> (3)	
<i>vesecolica</i> (1)	<i>epekólika</i> (1)	Mindkét alak helyes, de a magyar összetételi tag miatt a <i>kólika</i> forma javasolt.

A következetlenség negatív „csúcsa”, amikor egy szótó különböző származékaiból álló szószerkezetben vagy összetett szóban nem egységes az írásmód. Így például a *thrombocita thrombus* (3) kifejezésben, amely még a különírás-egybeírás szabálya ellen is vét, hiszen összetett szó lévén egybe kell írni (*thrombocytathrombus*). A magyaros írásmód ebben az esetben egyébként sem lenne alkalmazható, mivel a *thrombocita* szó

csupán így, latinos alakban található meg a szótárban. Hasonló negatív példa a *T-limfoblasztos lymphoma* (1), ahol szintén nem valósul meg az egységes írásmód a szószerkezeten belül. Célszerűbb lett volna az egészet latinosan írni (főleg, hogy a szótár csak a *lymphoblast* formát adja meg): *T-lymphoblastos lymphoma*.

Korábban már szó esett a szövegtípusok szerinti rendező elvről, amely kimondja, hogy a szakembereknek szánt tudományos igényű művekben az idegenes írásmódot célszerű alkalmazni. Az eddigiekben egyes szakszövegeknek az előíráshoz való (olykor túlzott) ragaszkodására hoztam példákat. A következőkben ennek ellenkezőjéről esik majd szó. Az orvosi egyetemi tankönyvek, jegyzetek és orvosi folyóiratok egy másik csoportjában a fonetikus írásmód dominanciája figyelhető meg (l. 7. táblázat).

7. táblázat: A fonetikus írásmód az írásgyakorlatban

Adatolt írásmód	Az Orvosi helyesírási szótár szerinti írásmód
<i>hemorrágiás</i> (1)	<i>haemorrhagiás</i>
<i>iszkémiás</i> (1)	<i>ischaemiás</i>
<i>kardiovaszkuláris</i> (1, 3)	<i>cardiovascularis</i>
<i>lézió</i> (3)	<i>laesio</i>
<i>miokardiális</i> (1, 3)	<i>myocardialis</i>
<i>pankreász</i> (2)	<i>pancreas</i>
<i>transzudátum</i> (1)	<i>transsudatum</i>
<i>vaszkulátúra</i> (3)	<i>vasculatura</i>

Mivel az adatok forrása szakembereknek szóló szöveg, indokolatlan a fonetikus átírás – már csak azért is, mivel ezek a szavak nem vagylagos írásmódúak, a szótár csupán latinos formájukat adja meg. Joggal merül fel a kérdés: a magyaros írásmód nem arra utal-e, hogy a felsorolt szavak elindultak a köznyelvivé válás útján. Ám ez a feltételezés nem tűnik túl valószínűnek, mivel az említett kifejezések jelentése – egy-két esettől eltekintve – nem világos az átlagember számára.

Az idegen eredetű szavak írásánál előforduló leggyakoribb hiba a magyar és az idegen írásmód keveredése. Bár a szabályzat világosan kimondja a kevert írásmód kerülendő voltát, mégis a vártnál gyakrabban találkozunk ilyen esetekkel (l. 8. táblázat). Főleg néhány orvosi folyóiratban volt fellelhető hibrid írásmódú szavak tömkelege. A nem szakember olvasóknak szánt egészségügyi lapokban sem ritka jelenségek a hibrid formák (*Lactobacilus, gonorrhoea*), de sajnos némelyik egyetemi jegyzetben is teljes helyesírási következetlenség figyelhető meg: a *follikulus stimuláló hormon, trombozis hajlam* kifejezésekben a szerzők nemcsak a hibrid írásmód hibájába esnek, hanem a különírás-egybeírás szabályait is figyelmen kívül hagyják. Az egyetemi tankönyvek jobban ragaszkodnak az egységes írásmódhoz, de elvéve azokban is találtam példát a kevert helyesíráásra: *Zollinger–Ellison-szindróma*.

Természetesen az ilyen formák helytelenek. A helyes írásmódot a jobb oldali oszlopban láthatjuk. (A zárójeles formák jelentése: elfogadható, de a szótár a magyaros helyesírást javasolja inkább.)

8. táblázat: A hibrid írásmód

Hibrid írásmódú szavak	
Adatolt (helytelen) írásmód	Az Orvosi helyesírási szótár javaslata
<i>anthropológia</i> (3)	<i>(anthropologiai) / antropológiai</i>
<i>carcinóma</i> (3)	<i>carcinoma / karcinóma</i>
<i>cystikus fibrosis</i> (3)	<i>cysticus fibrosis / cisztikus fibrózis</i>
<i>emphyséma</i> (3)	<i>emphysema</i>
<i>empyémában</i> (1)	<i>empyemában</i>
<i>follikulus stimuláló hormon</i> (2)	<i>folliculusstimuláló hormon</i>
<i>gonorrhoea</i> (4)	<i>gonorrhoea</i>
<i>hyperfiltráció</i> (3)	<i>hiperfiltráció</i>
<i>hyperglycemia</i> (3)	<i>hyperglykaemia</i>
<i>hyperinzulinémia</i> (3)	<i>hyperinsulinaemia</i>
<i>Lactobacilus</i> (4)	<i>Lactobacillus</i>

<i>neurotrófikus</i> (3)	<i>neurotrophicus / neurotrofikus</i>
<i>obesitás</i> (3)	<i>obesitas</i>
<i>osteológia</i> (3)	<i>(osteologia) / oszteológia</i>
<i>osteoporotikus</i> (3)	<i>osteoporoticus</i>
<i>otosclerózis</i> (3)	<i>otosclerosis</i>
<i>perfúzió</i> (3)	<i>perfusio / perfúzió</i>
<i>plazmocytoma</i> (3)	<i>plasmocytoma</i>
<i>progressív</i> (3)	<i>(progressiv) / progresszív</i>
<i>radiculáris tünet</i> (3)	<i>radicularis tünet</i>
<i>rhinitisz</i> (3)	<i>rhinitis</i>
<i>szenzoros</i> (3)	<i>szenzoros</i>
<i>szindróma</i> (1)	<i>(syndroma) / szindróma</i>
<i>trombozis hajlam</i> (2)	<i>(thrombosishajlam) / trombózis-hajlam</i>

2.2. Az idegen szavak toldalékolása

2.2.1. Magyaros írásmódú szó + magyar toldalék

A magyarosan írt idegen szavak toldalékolása a magyar szavak toldalékolásának megfelelő szabályok szerint történik: *trombózissal, szklerotikusak*. A szabály betartása az esetek többségében nem okoz gondot.

2.2.2. Magyaros írásmódú szó + idegen eredetű toldalék (képző)

A magyaros írásmódú idegen szavaknak egyes idegen eredetű képzőkkel való ellátása esetén a hosszú magánhangzó rövidre változik: *periódus, periodikus; típus, tipikus*; kivéve pl. *akadémia, akadémikus*. A vizsgált korpuszban csak elvétve fordul elő, hogy a toldalékos formában változatlan marad a hosszú magánhangzó időtartama (l. 9. táblázat).

9. táblázat: Magyaros írásmód idegenes toldalékolása

Adatolt (helytelen) írásmód	Helyes írásmód
<i>mikroszómális</i> (1)	<i>mikroszomális</i>
<i>inspiratórikus</i> (3)	<i>inspiratorikus</i>
<i>neurotrófikus</i> (3)	<i>neutrofikus</i>

2.2.3. Idegenes írásmódú szó + magyar toldalék

Az idegenes írásmódú szavak toldalékolása attól függ, hogy **egyszavas** vagy **két**, esetleg **több** különírt elemből álló kifejezésről van-e szó. Az **önálló** idegen szavakhoz közvetlenül kapcsoljuk a toldalékot. Ha a szó rövid magánhangzóra végződik, magyar toldalék kapcsolásakor a magánhangzó megnyúlik: *endocrinopathiák*, *glykaemiás*, *microangiopathiás*, *decerebratiós*. Gyakori hibaforrás (és szinte csak folyóiratokra jellemző), hogy toldalék kapcsolásakor a szóvégi magánhangzó időtartama változatlan marad.

10. táblázat: Idegenes írásmód – magyar toldalékolás

Adatolt (helytelen) írásmód	Helyes írásmód
<i>auscultatioja</i> (3)	<i>auscultatiója</i>
<i>claudicatora</i> (3)	<i>claudicatióra</i>
<i>lumbagonak</i> (3)	<i>lumbagónak</i>
<i>microcirculatio</i> (3)	<i>microcirculatiós</i>
<i>obstructiot</i> (3)	<i>obstrućiót</i>
<i>ossificatiojának</i> (3)	<i>ossificatiójának</i>
<i>psyches</i> (3)	<i>psychés</i>
<i>telarches lányok</i> <i>menarcheja</i> (3)	<i>telarchés lányok</i> <i>menarchéja</i>

Kivételt az *-ae* végződésű latin szavak képeznek, mivel a két betűvel jelölt hang kiejtve önmagában is hosszú (*vena portaeen keresztül*).

Kötőjellel kapcsoljuk a toldalékot, ha az idegenes írásmódú szó végén hangérték nélküli betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot a magyarban szokatlan betűkapcsolat jelöli. Ez az általános szabály azonban nehezen értelmező, sokszor nehézséget okoz annak eldöntése, hogy mi számít a magyarban szokatlan betűkapcsolatnak (*Sydneyben* vagy *Sydney-ben?*). Az orvosi latinban vannak olyan többjegyű idegen betűk, amelyek a magyarban nem használatosak (például az *ae*). Erre a szabályra hivatkozva ajánlja a *vestibulum vaginae-t*, *vena portae-n* írásmódot Bősze

Péter és Grétsy Zsombor (Bősze–Grétsy 2004: 41), ám az Osiris Kiadó helyesírási kézikönyve szerint némelyik többjegyű idegen betűhöz, így az *ae*-hez is közvetlenül kapcsolódik a toldalék (Laczkó–Mártonfi 2004: 275). Az orvosi könyvekben kivétel nélkül az utóbbi szabály érvényesül: *vena portaen keresztül*.

Ha **két** (vagy **több**) **elemből** álló idegenesen írt szót (köznevet és tulajdonnevet egyaránt) toldalékolunk, az írásmód a toldalék fajtájától függ. A képzőket kötőjellel (*Edward Jenner-i*), a ragokat és a jeleket (*scala tympanit, nervus opticusban*) kötőjel nélkül illesztjük.

2.2.4. Idegenes írásmódú szó + idegen toldalék (latin eredetű képző)

Nagy a zűrzavar az orvosi nyelv idegen eredetű, *-alis/-aris ~ -ális/-áris* végződésű mellékneveinek írásmódjában. Az orvosi szövegekben a latinos és az ékezetes, magyaros helyesírásra is bőven találunk példákat:

11. táblázat: Idegenes írásmódú szó idegen toldalékkal, idegenes írásmód

Idegenes írásmód
<i>adrenogenitalis</i> (1)
<i>basolateralis</i> (1)
<i>cardiovascularis</i> (1)
<i>carpalis</i> (1)
<i>extracellularis</i> (1)
<i>fibularis</i> (3)
<i>frontalis</i> (1)
<i>medialis</i> (1)

12. táblázat: Idegenes írásmódú szó idegen toldalékkal, magyaros írásmód

Magyaros írásmód
<i>alveoláris</i> (1, 3)
<i>centrális</i> (1)
<i>extracelluláris</i> (1, 3)
<i>glomeruláris</i> (3)
<i>intravasculáris</i> (3)
<i>limforetikuláris</i> (1)
<i>lubális</i> (1)

A szakemberek véleménye megoszlik a helyes írásmód kérdésében. Rák Kálmán szerint az *oralis, focalis, localis, follicularis, vascularis, myocardialis* alakok – elterjedt használatuk ellenére – helytelenek. Jó megoldásnak az utolsó szótag magánhangzójának megnyújtását véli (hasonlóan az idegen szavak szóvégi magánhangzójának megnyúlásához magyar toldalék kapcso-

lásakor), tehát *folliculáris*, *vasculáris*, *myocardiális*. Másik lehetőségként a fonetikus írás jöhet szóba: *follikuláris*, *vaszkuláris*, *miokardiális* (Rák 2004: 16).

Bősze Péter az ékezetes (-*ális/-áris*) formát helyteleníti: *abdominalis* és nem *abdominális*; *follicularis* és nem *folliculáris*; *vaginalis* és nem *vaginális*. Magam is az utóbbi mellett teszem le a voksom. A szóvégi magánhangzók megnyúlásával való analógiát azért nem érzem helytállónak, mert amazok csak szó **végén** és csak **magyar** toldalék kapcsolódásakor nyúlnak. Jelen esetben azonban a kérdéses magánhangzók nem a szó végén helyezkednek el, pusztán a szótő utolsó (mássalhangzóra végződő) szótagjának magánhangzói. Másrészt pedig nem magyar toldalékról van szó (bár az -s végződés megtévesztő lehet). A teljes szó fonetikus átírása (nem csak a képzőé!) csupán néhány, a köznyelvben meghonosodott szóban engedhető meg (*orális*, *fokális*).

Az *Orvosi helyesírási szótár* legtöbbször az *-alis/-aris* végződést tartja helyesnek. Néhány *-alis/-aris* végű szó azonban fonetikus átírással is szerepel: *oralis* ~ *orális*, *humoralis* ~ *humorális*, *extracellularis* ~ *extracelluláris*, de: *extracelluláris tér*, *extracelluláris folyadék*, *extracelluláris enzim* – csak ékezettel! Valószínűleg itt is a környezet hatásával magyarázható az ékezetes forma, hiszen az említett szókapcsolatok egyik tagja csak magyarosan írandó (kivéve az *enzim* szó, amelynek létezik ugyan a latin *enzym* változata, de hangsúlyozottan a magyar írásmód a javasolt), s ettől fölerősödik a szóegyüttes magyaros jellege.

Hasonló a helyzet a latin eredetű *-icus/-ikus* képzővel. Rák Kálmán azzal érvel, hogy az eredetileg idegen képzőket magyaros formában csatoljuk az idegen szavakhoz, és a *haemolytikus*, *thrombotikus* formát tartja helyesnek (Rák 2004: 17). Az *-icus* helyes kiejtése *-ikus* lenne, a magyarban az [ikus] kiejtés terjedt el. A magyarosodás folyamat ellenére a latinosan írt orvosi szakszóhoz csakis *-icus* formában kapcsolódhat a hibrid formát elkerülendő. Az orvosi kiadványok nagy része – helyesen – a latinosan írt szótóhoz latinosan írt képzőt csatolt, magyarosan írt szóhoz magyarosan írt képzőt. Csak néhány kevert írásmódú szó fordult elő, kivétel nélkül folyóiratokban (l. 13. táblázat).

13. táblázat: Kevert írásmódú alakok

Adatolt írásmód	Javasolt írásmód
<i>antithrombotikus</i> (3)	<i>antithromboticus / antitrombotikus</i>
<i>cystikus</i> (3)	<i>cysticus / cisztikus</i>
<i>osteoporotikus</i> (3)	<i>osteoporoticus</i>
<i>porotikus</i> (3)	<i>poroticus</i>

2.3. Idegen szót tartalmazó szóösszetételek

Ha egy idegen írásmódú szó összetételt alkot egy magyaros írásmódú utótaggal, írhatjuk **egybe** vagy **kötőjellel**, de akár **külön** is.

Ha az idegen írásmódú előtag utolsó betűje a magyarban is megszozott hangértékkel rendelkezik, a két szót **egybeírjuk**: *pancreasmirigy*, *thymusműködés*. Ennek ellenére az orvosi helyesírásban korábban igen elterjedt volt az idegen és a magyar szavak kötőjeles összekapcsolása, habár ilyen szabályt sohasem tartalmazott az akadémiai helyesírás. Rák Kálmán a kötőjeles írásmódot (*thrombocyta-szám*, *cholecysta-kő*, *tüdő-parenchyma* [3]) javasolja, elkerülendő ezzel a tudatos hibrid írásmód vétségét (Rák 2004: 17). Hibrid írásmódról azonban csak akkor beszélünk, ha egy latin eredetű szó tövét latinosan, végződését magyarosan írjuk (vagy fordítva: magyarosan írt szótő + latinosan írt szóvégződés), vagyis ha *thrombocitaszámot* vagy *trombocytaszámot* írunk. A latinosan, helyesen leírt idegen előtag + magyar utótag egybeírása (*thrombocytaszám*, *cholecystakő*) tehát nem jelent hibrid írásmódot, ám kétségtelenül van alapja az érvelésnek. T. Urbán Ilona szerint a teljes egybeírás szinte egybemossa az idegen és a magyar nyelvi elemet. Úgy véli, a szavak árnyaltabb csoportosítására lenne szükség a probléma áthidalásához (T. Urbán 1988: 1019).

Kötőjelet akkor használunk, ha az idegen írásmódú előtag néma betűre végződik, vagy amikor az utolsó kiejtett hangot a magyarban szokatlan betűegyüttes jelöli. Ilyen szavak a latinban nemigen fordulnak elő, annál inkább az angol nyelvben.

Mi a teendő olyankor, ha az idegenesen írt többszavas szerkezet kap

szóösszetételi utótagot? A tankönyvekben helyenként kötőjellel kapcsolják az utótagot: *haemophilus influenzae-fertőzés*, *Staphylococcus aureus-fertőzés*, *Heliobacter pylori-infekció*. Mivel az utóbbi két esetben tulajdonnévről van szó, nem teljesen indokolatlan a kötőjelhasználat, hiszen a több tagból álló tulajdonnevekhez kötőjellel kapcsoljuk a köznévi utótagot (*József Attila-szobor*). Úgy vélem, a *Staphylococcus aureus* esetében csupán a *Staphylococcus* a tulajdonnév; jelzője, az *aureus*, köznév. Ezért a *Julianus barát szobor* mintájára kellene eljárni, vagyis kötőjel nélkül írni. Sokkal egyszerűbb lenne azonban, ha az egyes elemek köznév vagy tulajdonnév mivoltának eldöntése és a többtagú tulajdonnév + köznév szabály erőltetett alkalmazása helyett csupán idegen írásmódú többszavas kifejezéseként értelmeznénk a példákat, amelyekhez kötőjel nélkül kapcsoljuk az utótagot. Az *Orvosi helyesírási szótár* 2.9-es pontjában megtalálhatjuk az erre vonatkozó szabályt: „Az idegen helyesírásu különírt elemekből álló szócsoporthoz és az utánuk következő szó [kifejezés] közé nem teszünk kötőjelet.” Ugyanerre a végeredményre jutunk akkor is, ha onnan indulunk ki, hogy kötőjel használata esetén az íráskép esetleges félreértelmezésekre adhat okot: azt sugallja, mintha az utótag csak a két szóból álló előtag második szavával állna kapcsolatban, nem pedig az egész szerkezettel. Ilyen esetekben hagyományosan a második mozgószabályt alkalmazzuk (*szabad zsírsav + albumin* → *szabadzsírsav-albumin*, nem pedig *szabad zsírsav-albumin*). Jelen esetben ez nem lehetséges, mivel a két elemből álló idegen előtagot nem írhatjuk egybe (*Staphylococcus aureus-fertőzés?*), ezért ilyenkor teljes **különírást** alkalmazunk. E szerint a szabály szerint a fenti példák helyesen: *haemophilus influenzae fertőzés*, *Staphylococcus aureus fertőzés*, *Heliobacter pylori infekció*. Megfontolandó, nem lenne-e ésszerűbb a körülírás a szóösszetétel helyett (*Staphylococcus aureus okozta fertőzés*).

3. Összefoglalás

Megállapíthatjuk, hogy az idegen szavak helyesírása az orvosi nyelvben – annak ellenére, hogy viszonylag szabályozott területről van szó – még mindig nem egységes. A szövegtípusok szerinti rendező elv nem valósul

meg teljes mértékben, mivel az orvos közönségnek szóló szövegeknek csak egy része ragaszkodik a latinos írásmódhoz, másik részük kifejezetten a fonetikus helyesírást részesíti előnyben. Különösen igaz ez a folyóiratokra, amelyeknek egy része feltűnően sok helyesírási hibát tartalmaz: az önkényes fonetikus átírás mellett igen gyakoriak a kevert írásmódú szavak. Érdekesség, hogy ez főleg a szakembereknek szánt folyóiratokra jellemző; a laikusoknak szóló ismeretterjesztő folyóiratok helyesírási hibamennyisége ehhez képest elenyésző. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy ezek a szövegek eleve kevesebb idegen szót tartalmaznak (inkább a magyar megfelelővel helyettesítik), így a hibázás esélye jóval kisebb.

A helyesírási bizonytalanság oka ebben az esetben a szabályok nem megfelelő ismeretében keresendő. Valószínűsíthető, hogy az orvosok csekély hányada ismeri csupán a helyesírási szótárt, éppen ezért célszerű lenne valamilyen módon felhívni rá a figyelmet – ez azonban már korántsem nyelvészeti kérdés.

Forrás

- Ádám Veronika (szerk.) 2002. *Orvosi biokémia*. Budapest: Medicina Kiadó. *Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle*. 2007/3.
- Falus András 2001., *Az immunológia élettani és molekuláris alapjai*. Budapest: Semmelweis Kiadó, .
- Fonyó Attila (szerk.) 2004. *Az orvosi élettan tankönyve*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Hatfaludy Zsófia (szerk.) 2006. *Útmutató. Anyagcsere – Endokrinológia. Klinikai irányelvek kézikönyve*.
- Kopper László – Schaff Zsuzsa (szerk.) 2006. *Patológia 1*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Mandl József (szerk.) 1999. *Biokémia. Aminosavak, peptidek, szénhidrátok, lipidek, nukleotidok, nukleinsavak, vitaminok és koenzimek szerkezete és tulajdonságai*. Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Tulassy Zsolt (szerk.) 2007. *A belgyógyászat alapjai 1*. Budapest: Medicina Könyvkiadó.
- Metabolizmus*, 2005. június
- Orvosi Hetilap* 2005.
- Osteológiai Közlemények. A Csont és Ízületi Megbetegedések Diagnosztikájának és Terápiájának Folyóirata*. 2007. március
- Patika Magazin* 2006.
- Patika Tükör* 2007. augusztus
- Praxis* 2005. december
- Recept Nélkül* 2006.

Irodalom

- A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- Bősze Péter 2004. A „Magyar orvosi nyelv”: új tantárgy az Általános Orvostudományi Karán és a Doktori Iskolában. *Magyar Orvosi Nyelv* 1: 2–4.
- Bősze Péter 2006. *Nyelvhelyességi szempontok a magyar orvosi irodalomban*. *Magyar Orvosi Nyelv* 1: 20–43.
- Bősze Péter 2007. *Tartozékbetűk, tartozékszámok és tartozékmagyarázók az orvosi-biológiai irodalomban*. Kézirat.
- Bősze Péter – Grétsy Zsombor 2004. Hogyan írjuk? A latin betűs idegen eredetű közszavak forrásnyelv szerinti írása és toldalékolása. *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 40–41.
- Dörnyei Sándor (ford.) 1995. *Orvosi terminológia. Az orvosi szakszavak latin és görög eredetű szóelemei*. Budapest: Medicina Kiadó.
- Fábián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábián Pál 1993. Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege. *Magyar Nyelvőr* 4: 595–607.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Schlammadinger József 2003. Az angol nyelv hatása a magyar nyelvre, szaknyelvekre. *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 44–45.
- Rák Kálmán 2004. Orvosi szaknyelvünk – mindannyiunk közös ügye? *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 16–18.
- T. Urbán Ilona 1988. Szaknyelv és helyesírás. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése II*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1012–1020.
- Zimányi Árpád 2003. A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból. *Magyar Nyelvőr* 1: 12–23.

Summary

The medical orthography of Hungarian

The medical terminology contains a lot of strange words, compounds, abbreviations and acronyms that raises several orthographic questions. Medical texts contain lots of spelling mistakes. One of the reasons is the imperfect knowledge of orthographic rules, the other reason is that the Hungarian medical orthography is still in some ways unregulated for all that we have had a medical orthographic dictionary since 1992. The molecular biology has been the part of the medical science for about 10 years which involves a lot of changes in the vocabulary and also in the orthography. This paper focuses on the orthographical problems of the Greek–Latin and English terms.

Keywords: terminology, Greek–Latin orthography, Hungarian orthography, English words, suffixion of strange words, compounds with strange words.